

شناسایی و تحلیل ابعاد و شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری شهری (مطالعه موردی: مناطق ۱، ۳ و ۵ شهر اصفهان)

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۰۵/۲۸ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۳۹۹/۰۶/۲۳

مهشاد گل‌آمیز^۱ لیلا سلطانی^{۲*}

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد مؤسسه آموزش عالی غیرانتفاعی امین

۲- استادیار مؤسسه آموزش عالی غیرانتفاعی امین

چکیده:

توسعه گردشگری شهری به عنوان یکی از نیروهای توسعه اقتصادی - اجتماعی بسیار مهم به شمار می‌آید که نمی‌توان انکار کرد که یک نیروی فوق‌العاده برای تغییر است و در بسیاری از کشورها به عنوان یکی از مهم‌ترین راه‌های کسب درآمد فراوان محسوب می‌شود. هزاران بازدیدکننده‌ای که برای گردش می‌آیند، نه تنها پول همراه خود می‌آورند بلکه زندگی محلی را به وضع بهتری تغییر می‌دهند. روش تحقیق حاضر با توجه به هدف کاربردی و با توجه به روش کیفی می‌باشد. در این پژوهش از روش تحلیل مضمون برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود استفاده شده است. این روش فرآیندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند. در این پژوهش به منظور تحلیل مضمون ابتدا کلیه منابع در دسترس مرتبط با ابعاد و شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری شهری مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. سپس نتایج مستخرج از این بررسی‌ها در اختیار خبرگان و کارشناسان گردشگری و برنامه‌ریزی شهری قرار گرفته و نظرات ایشان به صورت مفصل و عمیق با فرایند مصاحبه دریافت شده است. بر اساس نظر متخصصین در زمینه شناسایی شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری شهری در شهر اصفهان، در کل ۵ بعد و ۱۱۲ شاخص شناسایی شد که به ترتیب برای بعد اقتصادی ۳۵ شاخص، برای بعد فرهنگی - اجتماعی ۲۹ شاخص، برای بعد زیست‌محیطی (اکولوژی) ۲۲ شاخص، برای بعد زیرساختی (کالبدی) ۱۶ شاخص و برای بعد مدیریتی (نهادی) ۱۰ شاخص مورد شناسایی و ارزیابی قرار گرفت. به منظور اولویت‌بندی مناطق سه گانه شهر بر اساس ابعاد توسعه پایدار گردشگری شهری، نظر کارشناسان در خصوص اهمیت هر یک از ۵ بعد تأیید شده در مصاحبه، اخذ شد و بر اساس میانگین این نظرات، مقایسه زوجی بین ۵ بعد در نرم‌افزار Expert Choice صورت پذیرفت و وزن هر کدام از معیارها محاسبه شد. سپس با انجام معادلات مربوط به مدل ویکور منطقه ۳ شهر اصفهان با وزن یک رتبه اول، منطقه پنج شهر اصفهان با وزن ۰/۷۶ رتبه دوم و منطقه یک شهر اصفهان با وزن صفر رتبه سوم را به خوداختصاص داد.

واژه‌های کلیدی: توسعه پایدار گردشگری شهری، شهر اصفهان، شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری.

مقدمه:

گردشگری پدیده‌ای کهن است که بر بنیاد حرکت و جابجایی انسان استوار است. سرشت انسان نیز با سفر و آشنایی با سرزمین‌های دوردست و ساکنان آن آمیخته است (رضوانی، ۱۳۸۹: ۱۰۶). گردشگری در برگیرنده جریانی از سرمایه، انسان، فرهنگ و کنش متقابل میان آن‌ها است که در فضاهای جغرافیایی آثار مختلفی برجای می‌گذارد. ایجاد درآمد و اشتغال برای ساکنان محلی یکی از این آثار است (فرهودی و همکاران، ۱۳۸۹: ۴۶).

از مهم‌ترین مقاصد سکونتگاهی گردشگران شهرها هستند و گردشگری شهری نوعی از گردشگری است که شهروندان علاقه‌مند به جاذبه‌های فرهنگی، تاریخی و مذهبی و طبیعی بخشی از اوقات فراغت خود را در این مکان‌ها می‌گذارند. (هیام و لوک^۱، ۲۰۰۲: ۳۹).

گردشگری شهری در نیمه دوم قرن ۱۸ میلادی با گسترش شهرنشینی، ارتقای وسایل حمل‌ونقل و به ویژه گسترش خطوط راه‌آهن، تغییرات اجتماعی و افزایش طبقه میانی اجتماع و اوقات فراغت بیشتر توسعه یافت (راسق قزلباش، ۱۳۸۸: ۵۳).

توسعه گردشگری شهری به عنوان یکی از نیروهای توسعه اقتصادی - اجتماعی بسیار مهم به شمار می‌آید که نمی‌توان انکار کرد که یک نیروی فوق‌العاده برای تغییر است و در بسیاری از کشورها به عنوان یکی از مهمترین راه‌های کسب درآمد فراوان محسوب می‌شود. هزاران بازدیدکننده‌ای که برای گردش می‌آیند، نه تنها پول همراه خود می‌آورند بلکه زندگی محلی را به وضع بهتری تغییر می‌دهند. از این رو توسعه گردشگری شهری در اغلب کشورهای جهان بهره‌برداری از منافع اقتصادی آن است (روسانا^۲، ۲۰۰۷: ۱۰۰).

عوامل بی شماری در توسعه گردشگری نقش دارند. ارتباط و تعامل بین آن‌ها، توسعه گردشگری را شکل می‌دهد. سه عامل در توسعه گردشگری عبارتند از: گردشگران، مردم منطقه و ویژگی‌های مقصد. به عبارت دیگر مهمانان، میزبانان و جاذبه‌ها سه عامل اصلی در توسعه گردشگری هستند (محسنی، ۱۳۸۸: ۱۵۶).

شکل شماره ۱: عوامل مؤثر در توسعه گردشگری (محسنی، ۱۳۸۸: ۱۵۶)

^۱ Higham&Lueck

^۲ Rossana

همان‌گونه که می‌دانیم شهر اصفهان یکی از مهمترین مقاصد گردشگری شهری در ایران است و سالانه پذیرای تعداد زیادی گردشگر داخلی و بین‌المللی است. البته توزیع زمانی و مکانی گردشگران شهری اصفهان در مناطق مختلف و در سال‌های مختلف، بسیار نامتعادل است. از آنجا که بیشتر آثار تاریخی، فرهنگی و جاذبه‌های گردشگری شهر اصفهان در چند منطقه خاص (۳، ۱ و ۵) متمرکز است و به پیروی از آن اماکن اقامتی و پذیرایی هم در همین مناطق انباشته شده است، بیشترین مقصد گردشگران هم همین مناطق است و دیگر مناطق شهر بهره‌چندانی از امر گردشگری و مزایای آن نداشته‌اند. لذا این سه منطقه به عنوان کانون مورد مطالعه تحقیق انتخاب شده‌اند.

شناخت ابعاد و شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری شهری، اولین گام در انجام این پژوهش است و به واقع مسأله اصلی و مجهول این پژوهش همین امر است.

در ادامه برخی از مهمترین پژوهش‌های مرتبط با پژوهش که در مبانی نظری و روش‌ها مورد استفاده قرار گرفته‌اند، ارائه می‌شود.

بلانکاس^۱ و همکاران (۲۰۱۱) به چگونگی کاربرد شاخص‌های پایداری در توسعه گردشگری پرداختند. ایشان برای تحقق عملی استفاده از شاخص‌های پایداری در توسعه گردشگری سه راه‌کار ارائه کردند، اول مقایسه مقاصد گردشگری با یکدیگر، دوم تعریف شیوه‌های ارزیابی پایداری در مقاصد گردشگری و سوم تعیین اهداف گردشگری پایدار در مقاصد، سپس با تلفیق این سه روش، کاربرد عملی گردشگری پایدار محقق می‌شود.

ویکتور پرز^۲ و همکاران (۲۰۱۳) به بررسی شاخص‌های ترکیبی در ارزیابی توسعه پایدار گردشگری در مقاصد گردشگری پذیر کوبا پرداختند و با استفاده از شاخص‌ها و زیرشاخص‌های مشخص شده توسط سازمان جهانی گردشگری، نقاط قوت و ضعف مقاصد گردشگری را مشخص کردند تا این یافته‌ها بتواند برای توسعه آینده مورد استفاده قرار گیرد.

تای ژیا کین^۳ و همکاران (۲۰۱۴) در پژوهشی به بررسی شاخص‌های توسعه گردشگری از منظر تورگردان‌ها پرداختند و به این نتیجه رسیدند که از نظر تورگردان‌ها ۴ بعد اصلی توسعه گردشگری شامل ابعاد زیست‌محیطی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است.

بلانکاس و همکاران (۲۰۱۵) در پژوهشی به بررسی شاخص‌های ترکیبی برای توسعه پایدار گردشگری در اروپا پرداختند، ایشان پس از تعریف و تعیین شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری، به وزن-دهی شاخص‌ها پرداختند و سپس با استفاده از این وزن‌دهی، شاخص‌ها را ترکیب کردند و برای هر منطقه یک برند پایداری گردشگری تعیین نمودند و بر اساس این برند و نشانه به ارزیابی میزان پایداری گردشگری در هر منطقه اروپا اقدام نمودند.

میکولیک^۴ و همکاران (۲۰۱۵) در پژوهشی به ارزیابی پژوهش‌های انجام شده در خصوص تعیین شاخص‌های گردشگری پایدار پرداختند و دریافتند که تعیین شاخص‌های گردشگری پایدار و وزن‌دهی به شاخص‌ها هم اهمیت زیادی دارد و هم پیچیدگی‌های مربوط به خود را دارد. بررسی مطالعات انجام شده در

¹ Blancas, et al

² Victor perez, et al

³ Tay Kai Xin

⁴ Mikulic

این خصوص از سال ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۳ و مقایسه یافته‌های آنها نشان دهنده این امر است که تعیین این شاخص‌ها و وزن آن‌ها امری مهم برای گردشگری پایدار است.

لیو^۱ و همکاران (۲۰۱۷) با بررسی زیست‌پذیری شهری و توسعه گردشگری در چین نشان دادند که بین این دو رابطه تنگاتنگی وجود دارد و کشف این رابطه می‌تواند راهنمای مهمی برای توسعه گردشگری شهری و زیست‌پذیری شهری باشد.

آتسبار گبیرزیمبار اسملاش و ساتیندر کومار^۲ (۲۰۱۹) در پژوهشی تحت عنوان ارزیابی توسعه پایدار گردشگری بر اساس تدوین و اعتبارسنجی شاخص‌های پایداری پرداختند، ایشان ابتدا از بین تعداد ۱۵۳ شاخص پایداری، تعداد ۵۳ شاخص را استخراج کردند.

• رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۸۹) در پژوهشی به بررسی فرآیند بومی سازی شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری روستایی در ایران پرداختند. مقاله حاضر با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و پیمایش و نظرخواهی از استادان، خبرنگاران و متخصصان امر به شیوه دلفی به ارایه شاخص‌ها و معیارهای مناسب (بومی شده) برای اندازه‌گیری پیشرفت به سوی پایداری گردشگری در ایران پرداخته است. بر اساس یافته‌های تحقیق در مجموع تعداد ۸۰ شاخص برای ارزیابی پایداری گردشگری روستایی به دست آمده که از این تعداد ۲۲ شاخص برای ارزیابی پایداری اجتماعی، تعداد ۲۴ شاخص برای ارزیابی پایداری اقتصادی و تعداد ۳۴ شاخص برای ارزیابی پایداری محیطی گردشگری روستایی بوده که مناسب با ساختار روستاهای ایران و سازگار با محیط روستاهاست.

تقوایی و همکاران (۱۳۹۱) با بررسی عوامل مؤثر در توسعه گردشگری شهری کرمانشاه به این نتیجه رسیدند که اشتغال‌زایی، درآمدزایی و سرمایه‌گذاری محلی مهمترین شاخص‌های توسعه گردشگری در شهر کرمانشاه هستند.

پوراحمد و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی به ارزیابی شاخص‌های توسعه پایداری گردشگری در جوامع میزبان؛ مطالعه موردی: ساری، پرداختند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که شاخص پایداری اکولوژیکی در بازه کمتر مساوی ۸ تا بیشتر از ۱۴ به عنوان ضعیف‌ترین وضعیت از لحاظ پایداری گردشگری در شهر ساری و بعد پایداری اقتصادی با بازه میانگینی قوی‌تر یعنی کمتر مساوی ۱۳ تا بیشتر از ۱۶ دارای وضعیت مناسب‌تری از دیدگاه شهروندان جهت دستیابی به پایداری ارزیابی شده است. همچنین بررسی‌ها نشان داد که همبستگی درونی بین شاخص‌های پایداری گردشگری شهری در ساری از ارتباط معناداری برخوردار است، که در این بین شاخص اکولوژیکی با پایداری اجتماعی و سیاسی و اقتصادی ارتباط درونی ضیف‌تری داشته است. همچنین نتایج مدل برازش آنالیز رگرسیونی نشان داده که ابعاد شش‌گانه پایداری در شهر ساری تغییرات محسوسی ایجاد کرده‌اند که این آزمون تأیید می‌شود. در خاتمه برای بهبود وضع موجود راهکارهای ارایه شده که نیازمند توجه جدی مدیران و برنامه‌ریزان شهری و منطقه‌ای می‌باشد.

شاطریان و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی به ارزیابی شاخص‌های توسعه گردشگری پایدار شهر کاشان پرداختند و نشان دادند که شاخص‌های توسعه گردشگری شهرکاشان بر اساس ۴ شاخص: آسایش، رقابتی

^۱ .Liu

^۲ Atsbha Gebreegziabher Asmelasha, Satinder Kumar

بودن، فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات و مدیریت خوب گردشگری تعیین شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بر اساس نظر گردشگران میانگین‌های توسعه گردشگری به این ترتیب می‌باشند: میانگین اصل آسایش (۳/۱۳)، میانگین اصل رقابت‌پذیری (۳/۱۸)، اصل مدیریت گردشگری (۳/۱۸)، میانگین اصل فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات (۲/۸۷) می‌باشد و میانگین کلی شاخص توسعه گردشگری از دیدگاه گردشگران برابر با ۱۲/۴۳ بود که بالاتر که بالاتر از حد میانگین فرضی ۱۲ می‌باشد.

امینیان و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی به بررسی وضعیت ارزیابی شاخص‌های حکمروایی مطلوب در توسعه گردشگری شهر تهران پرداختند و نتیجه گرفتند که شاخص بازاریابی به عنوان مهمترین شاخص حکمروایی در توسعه گردشگری شهر تهران است.

بررسی و جمع‌بندی پیشینه پژوهش در مورد ابعاد توسعه پایدار گردشگری شهری، نشان می‌دهد که ابعاد اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی، زیست‌محیطی، کالبدی، مدیریتی و فناوری از مهمترین ابعاد هستند. با استفاده از پیشینه و مبانی نظری این پژوهش، ابعاد و شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری شناسایی شد و در جمع‌آوری داده‌ها و همچنین متن مصاحبه‌ها مورد استفاده قرار گرفت.

داده‌ها و روش‌شناسی:

در مجموع روش پژوهش در این تحقیق، روش ترکیبی است. روش تحقیق حاضر با توجه به هدف کاربردی و با توجه به روش تحلیل کیفی می‌باشد. با توجه به اینکه هدف اصلی پژوهش سطح‌بندی توسعه پایدار گردشگری است از روش تحلیل کیفی از نوع تحلیل مضمون^۱ بر مبنای رویکرد قیاسی استفاده شد. زیرا روش تحلیل مضمون روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است این روش فرآیندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفضیلی تبدیل می‌کند. همچنین بر اساس هدف دوم پژوهش، از روش کمی توصیفی تحلیلی با الگوی ویکور استفاده شده است.

تحلیل مضمون یکی از روش‌های کارآمد تحلیل کیفی است. همچنین تحلیل مضمون یکی از مهارت‌های عام و مشترک در تحلیل‌های کیفی است به همین دلیل می‌توان آن را به روشی خاص بلکه ابزاری مناسب برای روش‌های مختلف معرفی نمود. کدگذاری مضامین فرایند پیش نیاز تحلیل‌های اصلی و رایج کیفی معرفی است تا روشی منحصربه‌فرد و خاص. اما به عقیده براوان و کلارک تحلیل مضمون را باید روش ویژه‌ای در نظر گرفت که یکی از مزایای آن انعطاف‌پذیری است تحلیل مضمون روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است این روش فرآیندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفضیلی تبدیل می‌کند. همچنین تحلیل مضمون روشی است که هم برای بیان واقعیت و هم برای تبیین آن به کار می‌رود (براون و کلارک، ۲۰۰۶: ۸۵).

در این پژوهش به منظور تحلیل مضمون ابتدا کلیه منابع در دسترس مرتبط با ابعاد و شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری شهری مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. سپس نتایج مستخرج از

^۱ Theme Analysis

این بررسی‌ها در اختیار خبرگان و کارشناسان گردشگری و برنامه‌ریزی شهری قرار گرفته و نظرات ایشان به صورت مفصل و عمیق با فرایند مصاحبه دریافت شده است.

از آنجا که در پژوهش حاضر ابتدا کلیه متون در دسترس پژوهش مورد مطالعه و تحلیل قرار می‌گیرد و تمام ابعاد و شاخص‌های موجود در این منابع در خصوص توسعه پایدار گردشگری شهری استخراج می‌شود، لذا روش کار نظام مقوله‌ای قیاسی است. پژوهشگر در این پژوهش براساس ادبیات نظری در خصوص مؤلفه‌های اصلی شاخص پایدار گردشگری از نظام طبقه‌بندی فراگیر، سازمان دهنده و پایه استفاده می‌کند. بنابراین محقق از تحلیل مضمون به دلیل آنکه واحد تحلیل بیشتر از یک کلمه است و به بافت داده‌ها و نکات ظریف آنها بیشتر توجه می‌شود برای شناسایی مؤلفه‌های گردشگری پایدار می‌پردازد.

در تحقیق کیفی، مشخص نمودن حوزه پژوهش (حجم نمونه) رابطه مستقیم با تصمیم‌گیری و قضاوت پژوهشگر دارد. انتخاب حجم مناسب نمونه مستلزم معامله‌ای پایاپای بین گستردگی پژوهش و عمل آن است و به تناسب تعداد سؤالات پژوهش و نظر به اقناع پژوهشگر در پژوهش صورت می‌گیرد. شیوه نمونه‌گیری در این پژوهش شیوه گلوله برفی بوده و تا اقناع پژوهشگر و به تعداد ۹ نفر ادامه داشته است.

از این ۹ کارشناس و خبره تعداد ۷ نفر دارای مدرک دکتری تخصصی و ۲ نفر هم دانشجوی دکتری بودند. تعداد ۶ نفر شاغل به عنوان عضو هیات علمی دانشگاه بودند و ۲ نفر شاغل در اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان اصفهان و ۱ نفر هم شاغل در شهرداری اصفهان بودند. رشته تخصصی ۵ نفر برنامه‌ریزی شهری و ۴ نفر هم گردشگری بوده است. تعداد ۴ نفر از ایشان بالای ۲۰ سال سابقه کار تخصصی در حوزه پژوهش را داشتند و ۵ نفر هم بالای ۱۰ سال سابقه داشتند. مراحل اجرای پژوهش شامل مراحل زیر است:

- جمع‌آوری منابع مکتوب و الکترونیکی مرتبط با موضوع شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری شهری
- بررسی کیفی منابع و انتخاب منابع با ارتباط و اعتبار و کامل‌تر از بین منابع جمع‌آوری شده
- استخراج ابعاد و شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری شهری از بین منابع منتخب با مطالعه و بررسی دقیق منابع
- کدگذاری ابعاد و شاخص‌های استخراج شده و انتقال به جدول ابعاد و شاخص‌ها بر اساس اهمیت و تأکید بر هر بعد یا شاخص در منابع
- تهیه متن مصاحبه بر اساس جداول استخراج شده
- مراجعه به متخصصان اولیه بر اساس نظر استاد راهنما
- ارزیابی منابع و جداول توسط سه متخصص اول و تهیه جدول نهایی مصاحبه
- مراجعه دوباره به متخصصین و انجام مصاحبه تخصصی و عمیق و بحث بر روی تک تک ابعاد و شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری شهری با تأکید بر بومی‌سازی ابعاد و شاخص‌ها برای شهر اصفهان
- مراجعه به متخصصان بعدی بر اساس نظر متخصصان اولیه و ادامه مصاحبه تا تکراری شدن نظرات و اقناع پژوهشگر
- تدوین نهایی جداول مربوط به ابعاد و شاخص‌های بومی شده توسعه پایدار گردشگری شهری اصفهان به ترتیب اولویت و تکرار ابعاد و شاخص‌ها بر اساس نظرات متخصصان

• مراجعه دوباره به متخصصان برای تعیین سطح‌بندی ابعاد و شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری شهری در ۳ منطقه شهر اصفهان و شناخت راهکارهای لازم جهت بهبود ابعاد بخش دوم کار در این پژوهش سطح‌بندی مناطق سه‌گانه ۱، ۳ و ۵ شهر اصفهان بر اساس ابعاد و شاخص‌های بومی شده توسعه پایدار گردشگری شهر اصفهان است. از آنجا که پس از شناخت کلیه ابعاد و شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری در مناطق سه‌گانه شهر اصفهان، تصمیم بر سطح‌بندی این سه منطقه وجود دارد، از روش رتبه‌بندی ویکور استفاده شده است. در واقع سعی بر آن است که از بین سه منطقه، مورد برتر نسبت به دو منطقه دیگر شناسایی شود. البته برای سطح‌بندی و رتبه‌دهی روش‌های متعددی از قبیل تحلیل سلسله‌مراتبی، تحلیل شبکه و روش ویکور وجود دارد، اما از آنجا که تصمیم در این پژوهش سطح‌بندی صرف است، مناسب‌ترین مدل، روش ویکور است. ویکوریک روش MADM توافقی است که بر مبنای روش الپیمتریک فازی توسعه یافته و به منزله یک تابع کل در برنامه‌نویسی سازش استفاده می‌شود. ویکور یکی از مدل‌های پرکاربرد در تصمیم‌گیری و انتخاب گزینه برتر است.

ساختار این مدل بدین صورت است:

• تشکیل ماتریس تصمیم مکانی: اولین مرحله تشکیل ماتریس تصمیم مکانی بوده که دارای m گزینه و n خصوصیت است و هر سلول یا منطقه دارای ارزشی است که در مجموع ماتریس را تشکیل داده است.

• محاسبه مقدار نرمال شده: از آنجایی که در ماتریس تصمیم‌گیری چندمعیاره، غالباً از معیارهای متفاوت استفاده شده، لذا برای امکان مقایسه معیارها با یکدیگر لازم است مقیاس‌ها از طریق روش‌های بهنجارسازی، قابلیت مقایسه با یکدیگر را پیدا نمایند. در این پژوهش از روش بهنجارسازی فازی استفاده شده است. که معیارها را به دو گروه معیارهای مثبت و منفی تقسیم کرده‌ایم.

• بهنجارسازی فازی: برای نرمال سازی معیارهایی که جنبه مثبت داشته‌اند از تابع شماره (۱) استفاده شده است:

$$n_{ij} = \frac{a_{ij} - a_i^{\min}}{a_{ij}^{\max} - a_i^{\min}}$$

تابع شماره (۱)

و برای معیارهایی که جنبه منفی داشته باشند از تابع شماره (۲) استفاده شده است:

$$n_{ij} = \frac{a_{ij}^{\max} - a_{ij}}{a_{ij}^{\max} - a_i^{\min}}$$

تابع شماره (۲)

• محاسبه وزن معیارها: در این قسمت لازم است ارزش هر معیار در مدل مشخص شود، برای مشخص شدن ارزش هر معیار روش‌های گوناگونی وجود دارد. از معتبرترین این روش‌ها مقایسه زوجی معیارها با هم است. برای محاسبه وزن معیارها می‌توان از نرم‌افزارهای decision Super و یا Choice Expert استفاده کرد. در این نرم‌افزارها معیارها به ترتیب اهمیت وارد نرم‌افزار شده و مقایسه زوجی آن‌ها بر اساس نظر کارشناسان صورت می‌پذیرد و در نهایت وزن هر

معیار محاسبه می‌شود. به عنوان مثال باید مشخص شود که ارزش بعد اقتصادی نسبت به ابعاد دیگر چگونه است و سپس ارزش بعد اجتماعی - فرهنگی نسبت به ابعاد دیگر چگونه است و تا آخر تکرار شود.

- تعیین مقادیر ایده‌آل و ضد ایده‌آل معیارها: اگر مقدار λ م از نوع سود باشد، آنگاه مقادیر ایده‌آل و ضد ایده‌آل آن به صورت زیر است:

$$f_j^+ = \max(f_{ij})$$

تابع شماره (۱-۳)

$$f_j^- = \min(f_{ij})$$

اگر مقدار λ م از نوع زیان باشد، آنگاه مقادیر ایده‌آل و ضد ایده‌آل آن به صورت زیر است:

$$f_j^+ = \min(f_{ij})$$

تابع شماره (۲-۳)

$$f_j^- = \max(f_{ij})$$

- محاسبه مقادیر فاصله گزینه‌ها با راه حل ایده‌آل: در این مرحله از طریق تابع شماره (۴) برای S_j فاصله گزینه i نسبت به راه حل ایده‌آل مثبت (ترکیب بهترین گزینه) و همچنین با استفاده از تابع شماره (۵) برای R_j فاصله گزینه i از راه حل ایده‌آل منفی (ترکیب بدترین گزینه) محاسبه شده است. در این روش، گزینه یا پیکسل‌های بهینه، کوتاه‌ترین فاصله را از جواب ایده‌آل و دورترین فاصله را از ناکارآمدترین جواب یا همان ایده‌آل منفی دارند.

$$S_j = (\sum_{i=1}^n w_i (f_i^* - f_{ij}) / (f_i^* - f_i^-)) \quad \text{شماره تابع (4)}$$

$$R_j = \max(w_i (f_i^* - f_{ij}) / (f_i^* - f_i^-)) \quad \text{شماره تابع (5)}$$

- محاسبه مقدار Q_i ویکور: در این مرحله لایه‌های رقومی ایجاد شده از مرحله قبل را از طریق تابع شماره (۶) ترکیب نموده که طی آن مناسب‌ترین و نامناسب‌ترین نواحی نمایش داده شده است. (آتاشینو و ساسانی^۱، ۲۰۱۳)

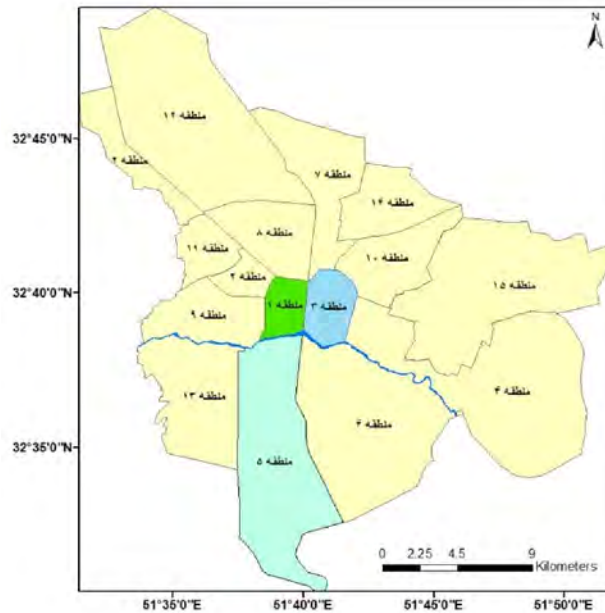
$$Q_j = V((S_j - S^*) / (S^- - S^*)) + (1 - V) \left(\frac{R_j - R^*}{R^- - R^*} \right) \quad \text{تابع شماره (6)}$$

$$S^* = \min S_j, S^- = \max S_j \\ R^* = \min R_j, R^- = \max R_j$$

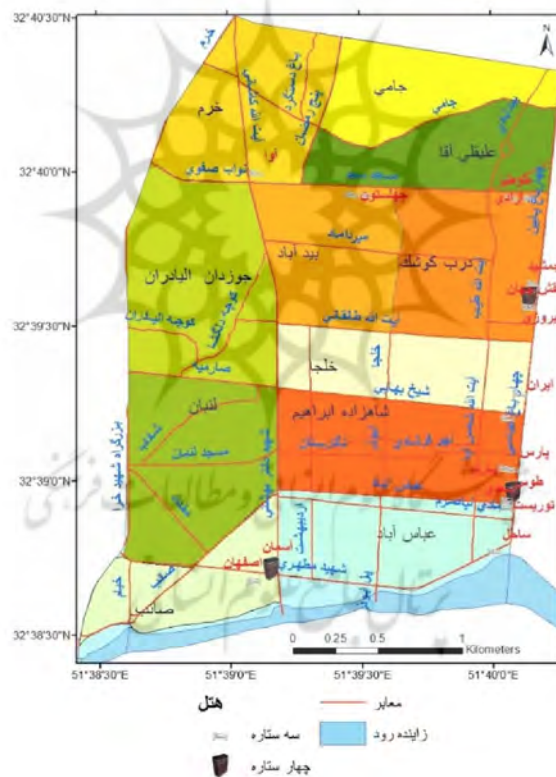
محدوده مورد مطالعه پژوهش:

شهر اصفهان بر اساس آخرین تقسیمات شهرداری اصفهان دارای ۱۵ منطقه است. مناطق ۱ و ۳ شهر اصفهان در مرکز این شهر و منطقه ۵ در جنوب شهر واقع شده است. (شکل شماره ۲)

شکل شماره ۲: موقعیت مناطق ۱، ۳ و ۵ در شهر اصفهان (مأخذ: نگارندگان)

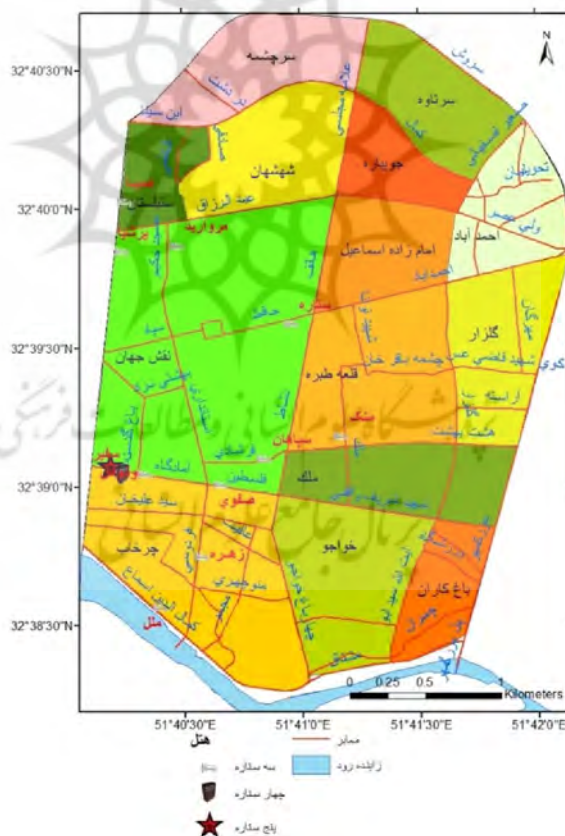
شکل شماره ۳: نقشه تفصیلی منطقه ۱ شهر اصفهان (مأخذ: نگارندگان)

منطقه ۱ شهر اصفهان از نواحی مرکزی شهر است و در طول جغرافیایی ۵۱ درجه و ۳۸ دقیقه و ۲۴ ثانیه تا ۵۱ درجه و ۴۰ دقیقه و ۱۵ ثانیه شرقی و عرض جغرافیایی ۳۲ درجه و ۳۸ دقیقه و ۲۴ ثانیه تا ۳۲ درجه و ۴۰ و ۳۰ ثانیه شمالی قرار گرفته است. بر اساس آخرین تقسیمات اداری شهرداری اصفهان دارای وسعت حدود ۸/۱ کیلومتر مربع است. بر سرشماری سال ۱۳۹۵ این منطقه حدود ۷۹۰۰۰ نفر جمعیت داشته است.

این منطقه از سمت شرق به خیابان چهارباغ، از شمال به خیابان فروغی، از غرب به خیابان خرم و بزرگراه خرازی و از جنوب به رودخانه زاینده‌رود محدود است و دارای یازده محله شهری (جامی، علی‌قلی- آقا، خرم، درب کوشک، بیدآباد، جوزدان، خلجا، شاهزاده ابراهیم، لنبان، عباس‌آباد و صائب) است. (شکل شماره ۳)

منطقه ۳ شهر اصفهان هم از نواحی مرکزی شهر است و در طول جغرافیایی ۵۱ درجه و ۴۰ دقیقه و ۱ ثانیه تا ۵۱ درجه و ۴۲ دقیقه و ۷ ثانیه شرقی و عرض جغرافیایی ۳۲ درجه و ۳۸ دقیقه و ۱۰ ثانیه تا ۳۲ درجه و ۴۰ و ۴۰ ثانیه شمالی قرار گرفته است. بر اساس آخرین تقسیمات اداری شهرداری اصفهان دارای وسعت حدود ۱۱/۵ کیلومتر مربع است. بر سرشماری سال ۱۳۹۵ این منطقه حدود ۱۱۰۰۰۰ نفر جمعیت داشته است.

این منطقه از سمت شرق به خیابان بزرگمهر، از شمال به خیابان‌های سروش و مدرس، از غرب به خیابان چهارباغ از جنوب به رودخانه زاینده‌رود محدود است و دارای چهارده محله شهری (جویبار، سرتاوه، سرچشمه، احمدآباد، شهشهان، سنبلستان، امامزاده اسماعیل، نقش جهان، گلزار، قلعه طبره، ملک، باغ کاران، چرخاب و خواجو) است. (شکل شماره ۴)

شکل شماره ۴: نقشه تفصیلی منطقه ۳ شهر اصفهان (مأخذ: نگارندگان)

شکل شماره ۵: نقشه تفصیلی منطقه ۵ شهر اصفهان (مأخذ: نگارندگان)

منطقه ۵ شهر اصفهان از نواحی جنوبی شهر است و در طول جغرافیایی ۵۱ درجه و ۳۷ دقیقه و ۳۳ ثانیه تا ۵۱ درجه و ۴۱ دقیقه و ۳۵ ثانیه شرقی و عرض جغرافیایی ۳۲ درجه و ۳۰ دقیقه و ۱۴ ثانیه تا ۳۲ درجه و ۳۸ و ۴۲ ثانیه شمالی قرار گرفته است. بر اساس آخرین تقسیمات اداری شهرداری اصفهان دارای وسعت حدود ۵۹/۶۶ کیلومتر مربع است. بر سرشماری سال ۱۳۹۵ این منطقه حدود ۱۵۰۰۰۰ نفر جمعیت داشته است.

این منطقه از سمت شرق به خیابان چهارباغ بالا، از شمال به رودخانه زاینده‌رود، از غرب به خیابان وحید و از جنوب به ارتفاعات حواشی سپاهان شهر محدود است و دارای هشت محله (باغ زرشک، سیچان، جلفا، باغ دریاچه، بهار آزادی، وحید، حسین‌آباد و فرح‌آباد) است، همچنین محدوده دانشگاه اصفهان، محدوده نظامی توپخانه، محدوده نظامی غدیر، سپاهان‌شهر، کوی امام جعفر صادق و کوی سپاهان هم در این منطقه شهر قرار دارند. (شکل شماره ۵)

یافته‌های پژوهش:

به منظور شناخت شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری، ابتدا تمام منابع مکتوب و الکترونیکی داخلی و خارجی استخراج شد. سپس از بین این منابع، موارد با ارتباط بیشتر با موضوع و جدیدتر و معتبرتر مورد انتخاب قرار گرفت. نمونه‌ای از این منابع در جدول شماره ۱ آورده شده است. منابع داخلی و خارجی مرتبط با موضوع شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری که شامل منابع الکترونیکی، کتاب و مقالات فارسی تا سال ۱۳۹۷ و کتاب و مقالات لاتین تا سال ۲۰۱۸ است پرداخته شد.

جدول شماره ۱: نمونه منابع در دسترس مورد استفاده در تحلیل مضمون پژوهش

منابع داخلی	منابع خارجی
محمد حسین پاپلی یزدی، مهدی سقایی (۱۳۸۵)، مسعود تقوایی (۱۳۸۵). علی موحد (۱۳۸۶). محمدرضا رضوانی (۱۳۸۷). مسعود تقوایی و محمود اکبری (۱۳۸۸). احمد دیناری (۱۳۸۹). محمد تقی رهنمایی (۱۳۹۰). جهانگیر حیدری (۱۳۹۲). حسین غضنفرپور، محسن کمانداری و مصطفی پور (۱۳۹۳). سعیدرضا اکبریان رونیزی و محمدرضا رضوانی (۱۳۹۵). سید جمال الدین صمصام شریعت، فریاد پرهیز، علیرضا غلامی (۱۳۹۵). مرتضی بذرافشان (۱۳۹۶). علی موحد (۱۳۹۶). رحمت الله بهرامی پاره نفیسه مرصومی (۱۳۹۷).	F.J.Blancas, M.Lozano-Oyola, M. Gonzalez, F.M. Guerrero, R.Caballero(2011).Victor perez , Flor Guerrero , Mercedes Gonzalez , Fatima perez , Rafael Caballero(2013). Tay Kai Xin , Jennifer Kim Lian Chan(2014). Josip Mikulic,Ivan Kozic , DamirKresic(2015). Francisco Javier Blancas , Macarena Lozano-Oyla , Mercedes Gonzalez(2015). Tsung Hung Lee ,Hsin-Pei Hsieh(2016). (Elizabeth Agyeiwaah, Bob Mckercher, WantaneeSuntikul(2017). JingJing Liu, Peter Nijkamp, Xuanxuan Huang ,Derong Lin(2017). Isabela Kapera(2018).

پس از ارزیابی و جداسازی منابع، اقدام به تجزیه و تحلیل منابع گردید و میزان تکرار ابعاد و شاخص‌ها در منابع مختلف تعیین شد. بر این اساس تعداد ۷ بعد شامل ابعاد فرهنگی اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی (اکولوژیکی)، زیرساختی (کالبدی)، سیاسی، مدیریتی (نهادی) و تکنولوژیکی (فناوری) تشخیص داده شد.

بر اساس تجزیه و تحلیل عمیق ۲۹ منبع در دسترس دسته‌بندی ابعاد توسعه پایدار گردشگری شهری مشخص شد. یعنی در هر کتاب و مقاله به کدام بعد توسعه پایدار توجه شده است و اولویت نویسندگان مختلف از ابعاد توسعه پایدار بیان شده است.

بر اساس بررسی‌های انجام شده و مطالعات منابع و اسناد، در زمینه شناسایی شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری در کل ۷ بعد و ۱۸۸ شاخص شناسایی شد که به ترتیب برای بعد فرهنگی - اجتماعی ۳۸ شاخص، بعد اقتصادی ۴۷ شاخص، بعد تکنولوژی ۵ شاخص، بعد کالبدی ۲۲ شاخص، بعد زیست‌محیطی ۴۶ شاخص، بعد سیاسی ۱۸ شاخص و بعد مدیریتی ۱۳ شاخص مورد شناسایی و ارزیابی قرار گرفت.

پس از تعیین ابعاد و شاخص‌ها در منابع مکتوب و الکترونیکی موجود، نظر متخصصان و کارشناسان برنامه‌ریزی شهری و گردشگری شهری از طریق مصاحبه عمیق و طولانی مدت اخذ شد، به این صورت که مضامین اخذ شده از منابع در اختیار ایشان قرار گرفت و سپس در مورد تک تک مضامین سازمان‌دهنده و پایه، بحث طولانی مدت صورت گرفت و اقدام به بومی سازی این مضامین برای شهر اصفهان شد. بر اساس نظرات کارشناسان بسیاری از شاخص‌های اخذ شده از منابع، برای شهر اصفهان موضوعیت نداشتند و در بررسی توسعه پایدار گردشگری شهر اصفهان جایی برای این مضامین متصور نبود.

بر اساس نظر متخصصین در زمینه شناسایی شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری در کل ۷ بعد و ۱۲۴ شاخص شناسایی شد که به ترتیب برای بعد فرهنگی - اجتماعی ۲۹ شاخص، بعد اقتصادی ۳۵ شاخص، بعد تکنولوژی ۵ شاخص، بعد کالبدی ۱۶ شاخص، بعد زیست‌محیطی ۲۲ شاخص، بعد سیاسی ۷

شاخص و بعد مدیریتی ۱۰ شاخص مورد شناسایی و ارزیابی قرار گرفت. البته پس از جمع‌بندی نظرات کارشناسان دو بعد سیاسی و تکنولوژیکی و شاخص‌های مربوط به این دو بعد از تحلیل‌ها خارج شدند.

نتیجه‌گیری:

شناخت ابعاد و شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری شهر اصفهان هدف این پژوهش بود، بر اساس بررسی‌های انجام شده و مطالعات منابع و اسناد، در زمینه شناسایی شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری شهری به نظر می‌رسد که در کل ۷ بعد و ۱۸۸ شاخص شناسایی شد. ابعاد شناسایی شده شامل فرهنگی-اجتماعی، اقتصادی، تکنولوژی (فناوری)، زیرساختی (کالبدی)، زیست‌محیطی (اکولوژیکی)، سیاسی و مدیریتی (نهادی) است.

از مهمترین شاخص‌های بعد اجتماعی فرهنگی می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد: میزان تأثیر گردشگری بر سبک زندگی و آداب و رسوم بومی، تعداد سایت‌های میراث فرهنگی و گردشگری ارزشمند، رابطه گردشگری و جرایم، گسترش تبادلات فرهنگی، ارتقا کیفیت زندگی، تقویت ارزش‌های محلی، تأثیر گردشگری بر برابری جنسیتی، رضایت جامعه محلی از گردشگری، از مهمترین شاخص‌های بعد اقتصادی می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد: میزان اشتغال ایجاد شده، میزان درآمد حاصل از گردشگری، تعداد کارمندان (شاغلین) بخش گردشگری، تعداد اقامتگاه

کیفیت ارائه خدمات، حجم سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری، تعداد گردشگر. از مهمترین شاخص‌های بعد تکنولوژی (فناوری) می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد: حمایت و پشتیبانی از فناوری IT, ICT در حوزه صنعت گردشگری، اتکاء به فناوری‌های نوین در زمینه حوزه گردشگری، تجهیز مکان‌های گردشگری به شبکه ارتباطات نوین.

از مهمترین مضامین پایه بعد زیرساختی (کالبدی) می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد: وضعیت حمل و نقل، طول راه‌های موجود، تعداد هتل‌ها، تعداد رستوران‌ها. از مهمترین شاخص‌های بعد زیست‌محیطی (اکولوژیکی) می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد: میزان فاضلاب و زباله حاصل از گردشگری، برنامه‌ها بازیافت فاضلاب، کیفیت هوا، تأثیر گردشگری بر تنوع زیستی، میزان تأثیر بر منابع طبیعی، میزان آسیب به اکوسیستم، آلودگی صوتی.

از مهمترین شاخص‌های بعد سیاسی می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد: سیاست‌های کلان برای توسعه گردشگری هر منطقه، قوانین بالادستی توسعه گردشگری هر منطقه، میزان دخالت دولت‌های محلی در گردشگری در هر منطقه، سطح امنیت در جامعه.

از مهمترین شاخص‌های بعد مدیریتی (نهادی) می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد: تعداد طرح‌ها و برنامه‌های توسعه گردشگری، وجود قوانین مدیریتی مرتبط با گردشگری، دسترسی به اطلاعات و ارتباطات، نهادهای محلی.

پس از تعیین ابعاد و شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری شهری در منابع مکتوب و الکترونیکی موجود، نظر متخصصان و کارشناسان برنامه‌ریزی شهری و گردشگری شهری از طریق مصاحبه عمیق و طولانی مدت اخذ شد، به این صورت که ابعاد و شاخص‌های اخذ شده از منابع در اختیار ایشان قرار گرفت

و سپس در مورد تک تک آن‌ها، بحث طولانی مدت صورت گرفت و اقدام به بومی‌سازی این ابعاد و شاخص‌ها برای شهر اصفهان شد.

یافته‌ها و نتایج حاصل از نظرات تخصصی کارشناسان برنامه‌ریزی شهری و گردشگری شهری نشان داد که بسیاری از ابعاد و شاخص‌های اخذ شده از منابع، برای شهر اصفهان موضوعیت نداشتند و در بررسی توسعه پایدار گردشگری شهر اصفهان جایی برای این‌ها متصور نبود.

با توجه به نظر متخصصان که ۹ مورد بود به دسته‌بندی ابعاد توسعه پایدار گردشگری پرداخته شد؛ یعنی از نظر هر متخصص کدام بعد مهم است و اولویت متخصصین از ابعاد توسعه پایدار بیان شده است.

بر این اساس سه بعد اقتصادی، زیست‌محیطی و اجتماعی فرهنگی از نظر هر نه نفر متخصص برای شهر اصفهان دارای اهمیت بوده‌اند و بعد مدیریتی با هشت تکرار در رتبه بعد قرار دارد. در بین ابعاد توسعه پایدار گردشگری شهری، بعد سیاسی تنها با دو مورد نظر، کمترین اهمیت را داشته است.

با توجه به نظر متخصصان و اولویت‌بندی ابعاد توسعه پایدار گردشگری شهری، به بررسی میزان موافقت متخصصین در ابعاد مختلف پرداخته شد که ابعاد اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و زیست‌محیطی ۱۰۰ درصد توافق وجود دارد؛ یعنی هر ۹ متخصص با این ابعاد توسعه پایدار موافق بوده‌اند و آن را مهم می‌دانستند و بعد تکنولوژی میزان توافق ۵۵ بوده است یعنی نیمی از متخصصین با این بعد موافق بوده‌اند. با توجه به این که اگر میزان موافقت پاسخ‌دهندگان به ابعاد مطرح شده بیشتر از ۷۰ درصد باشد به عنوان بعد اساسی انتخاب می‌شود، ابعاد اجتماعی فرهنگی، اقتصادی، زیست‌محیطی (بوم‌شناختی)، مدیریتی (نهادی) و زیرساختی (کالبدی) مورد تأیید قرار می‌گیرد و ابعاد تکنولوژی و سیاسی مورد تأیید قرار نگرفت. با توجه به اجماع بیشتر متخصصین در زمینه شناسایی شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری شهری در شهر اصفهان، در کل ۵ بعد و ۱۱۲ شاخص شناسایی شد که به ترتیب برای بعد اقتصادی ۳۵ شاخص، بعد اجتماعی - فرهنگی ۲۹ شاخص، بعد زیست‌محیطی ۲۲ شاخص، بعد کالبدی ۱۶ شاخص و بعد مدیریتی ۱۰ شاخص باید مورد بررسی قرار گیرد.

از مهمترین شاخص‌های بعد اجتماعی فرهنگی می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

میزان حفاظت از آثار تاریخی هر منطقه، رعایت سبک‌های معماری بومی در تأسیسات گردشگری در هر منطقه، تعداد موزه‌ها، رابطه گردشگری و جرایم، گسترش تبادلات فرهنگی، ارتقای کیفیت زندگی، میزان مشارکت گروه‌های محلی در تصمیم‌گیری‌های گردشگری.

از مهمترین شاخص‌های بعد اقتصادی می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

میزان اشتغال ایجاد شده، تعداد هتل‌ها، تعداد کارمندان (شاغلین) بخش گردشگری، درصد اشتغال اقامتگاه‌های گردشگری، حجم سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری، تعداد گردشگر، میزان سرمایه‌گذاری خارجی، میزان درآمد حاصل از گردشگری، صنایع دستی در هر منطقه، متوسط اقامت هر گردشگر، تعداد اقامتگاه، تعداد دفاتر خدمات مسافرتی.

از مهمترین شاخص‌های بعد زیرساختی (کالبدی) می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

تعداد پارکینگ‌ها، وضعیت علائم راهنمایی برای هدایت گردشگران، تعداد مؤسسات آموزشی مرتبط با گردشگری، وجود امکانات پزشکی مناسب در هر منطقه، تعداد ورزشگاه‌ها و سالن‌های ورزشی، وضعیت حمل و نقل.

از مهمترین شاخص‌های بعد زیست‌محیطی (اکولوژیکی) می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد: میزان فضای سبز، وضعیت ترافیک، کیفیت هوا، تعداد بازدیدکنندگان از مناطق گردشگری طبیعی، تنوع چشم-اندازها، میزان تغییر کاربری اراضی بر اثر گردشگری، میزان آسیب به اکوسیستم، ساخت و سازهای حاصل از گردشگری، آلودگی صوتی، مساحت کل بافت‌های فرسوده، مساحت کل مناظر طبیعی، آگاهی‌های زیست‌محیطی، آسیب به پوشش گیاهی، حفاظت از آثار تاریخی.

از مهمترین مضامین پایه بعد مدیریتی (نهادی) می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

تدوین سیاست‌های راه‌گشا برای دولت‌های محلی (شهرداری‌ها)، تعداد طرح‌ها و برنامه‌های توسعه گردشگری، میزان ارتباط بین نهادها و سازمان‌ها برای توسعه گردشگری، میزان رضایت گردشگران از امکانات و خدمات گردشگری، بسترسازی مشارکت مردمی در طرح‌های توسعه گردشگری، وجود قوانین مدیریتی مرتبط با گردشگری.

در تبیین می‌توان گفت توسعه پایدار از منظر مفهومی دارای ابعاد و سطوح چندگانه است:

بعد اقتصادی، سیاسی، اجتماعی فرهنگی، طبیعی یا محیط زیستی، کالبدی، تکنولوژی و فرهنگی که در سطوح محلی، ملی و منطقه‌ای قابلیت اعمال می‌یابد. برای عینیت یافتن هدف‌های توسعه پایدار بایستی به تمامی ابعاد در هر سه سطح توجه کافی مبذول شود. هر یک از ابعاد و سطوح که از نظر دور بماند، فرایند توسعه پایدار را با اختلال مواجه می‌کند. در این پژوهش هفت بعد در توسعه پایدار گردشگری شناسایی شد. اهمیت بعد زیست‌محیطی این است که باعث ارتقای فرهنگ بهره‌وری معقول و درخور از طبیعت و محیط در جهت نیل به توسعه پایدار می‌شود و باعث برقراری و حفظ رابطه تعادلی بین فعالیت‌های گردشگری و زیست‌بوم با توجه به ظرفیت‌های برد محیطی برای دستیابی به توسعه پایدار می‌شود و باعث تعدیل الگوی زمانی گردشگری متناسب با ظرفیت‌ها و توان‌های محیط زیستی در فصول مختلف سال می‌شود.

در زمینه اهمیت بعد اقتصادی می‌توان به بهبود جایگاه و برقراری ثبات بخش گردشگری، دستیابی به ایجاد درآمد‌های گردشگری در مناطق مختلف شهر، جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی در بخش گردشگری شهر و ایجاد بهبود و سازماندهی درآمد‌های پایدار در گردشگری شهر اشاره کرد.

در زمینه اهمیت بعد اجتماعی فرهنگی می‌توان به ارتقای فرهنگ گردشگری موجود به فرهنگی هویت بخشنده برای گردشگران داخلی و بستری برای گفتگو و تعامل فرهنگی برای گردشگران خارجی، برقراری پیوند میان انسان‌ها با بستر طبیعی و تاریخی خود به عنوان یکی از اصلی‌ترین عناصر توسعه پایدار اجتماعی، ایجاد حس وحدت ملی و منطقه‌ای با استفاده از فعالیت‌های گردشگری، ارتقاء فرهنگ مهمان-پذیری و ارائه خدمات گردشگری در نواحی مختلف اقشار اجتماعی جامعه میزبان و افزایش مدت اقامت گردشگران اشاره کرد.

اهمیت بعد زیر ساختی دستیابی به بهره‌وری مطلوب از موقعیت نسبی مناسب شهر در مقیاس گردشگری کشوری و حفظ و ارتقاء ارتباطات با سایر مراکز عمده گردشگری کشوری می‌باشد.

شهرها به لحاظ داشتن تاریخ طولانی و استقرار نمادهای باستانی، تاریخی و فرهنگی، ارزش‌های ملی هرکشوری به حساب آمده و با دارا بودن مناظر طبیعی از مکان‌های جذاب برای گردشگران محسوب می‌شود. سطح‌بندی نواحی گردشگری معیاری برای تعیین مرکزیت و همچنین تعیین زیرساخت‌های موردنیاز

و تعدیل نابرابری بین نواحی است. یکی از راهبردهایی که مسئولین به منظور توسعه گردشگری باید مدنظر قرار دهند، توسعه و گسترش گردشگری در مناطقی است که دارای پتانسیل‌های لازم برای توسعه گردشگری هستند. چرا که فارغ از کم و کیف منابع و داشته‌های مناطق گردشگری، به‌کارگیری آن منابع با توجه به محدودیت‌های مختلف اعم از زمان، طبیعت، نیروی انسانی و یا سرمایه، همیشه و در همه حال امکان پذیر نخواهد بود.

پس از شناخت ابعاد و شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری شهری اصفهان و رتبه‌دهی ابعاد بر اساس نظر متخصصان، به منظور اولویت‌بندی مناطق سه گانه شهر اصفهان، پس از نظرسنجی از متخصصان و اساتید و انتخاب مهم‌ترین ابعاد، با استفاده از روش ویکور اقدام به رتبه‌بندی و اولویت‌بندی مناطق سه گانه با توجه به این ابعاد پرداخته شد.

به منظور اولویت‌بندی مناطق سه گانه شهر بر اساس ابعاد توسعه پایدار گردشگری شهری، نظر کارشناسان در خصوص اهمیت هر یک از ۵ بعد تأیید شده در مصاحبه، اخذ شد و بر اساس میانگین این نظرات، مقایسه زوجی بین ۵ بعد در نرم‌افزار Expert Choice صورت پذیرفت و وزن هر کدام از معیارها محاسبه شد. (جدول ۱) همچنین از آنجا که میزان ضریب ناسازگاری کمتر از ۰/۱ است، لذا محاسبات مقایسه زوجی و وزن معیارها دارای اعتبار است.

جدول شماره ۱ جدول مقایسه زوجی ابعاد بر اساس نظر کارشناسان (نرم افزار Expert Choice)

ضریب ناسازگاری	وزن	زیرساختی	مدیریتی	زیست محیطی	اجتماعی فرهنگی	اقتصادی
۰/۵۰۳	۹	۷	۵	۳	۱	اقتصادی
۰/۲۶	۷	۵	۳	۱	۰/۳۳	اجتماعی فرهنگی
۰/۱۳۴	۵	۳	۱	۰/۳۳	۰/۲	زیست محیطی
۰/۰۶۷	۳	۱	۰/۳۳	۰/۲	۰/۱۴	مدیریتی
۰/۰۳۴	۱	۰/۳۳	۰/۲	۰/۱۴	۰/۱۱	زیرساختی

(مأخذ: نگارندگان)

در مرحله بعد مدل ویکور ماتریس تصمیم‌گیری ایجاد شد. بر این اساس امتیاز هر منطقه بر اساس بعدهای ۵ گانه مشخص شد. در بعد اقتصادی منطقه ۳ بالاترین امتیاز را دارد و منطقه ۱، پایین‌ترین امتیاز را به خود اختصاص داده است، در بعد اجتماعی - فرهنگی، منطقه ۵ بالاترین امتیاز و منطقه ۱ کمترین امتیاز را دارد. در بعد زیست محیطی منطقه ۵ بهترین وضعیت و منطقه ۳ بدترین وضعیت را دارد. در بعد مدیریتی منطقه ۳ بهترین شرایط و منطقه ۵ بدترین شرایط را داراست و در بعد زیرساختی، منطقه ۳ بالاترین رتبه و منطقه ۵ پایین‌ترین رتبه را دارد. (جدول شماره ۲)

در واقع برای آن که بتوان مناطق را از نظر ابعاد با هم مقایسه نمود، لازم است تمام رتبه‌ها نرمال و بی‌بعد شوند. در این صورت فقط وزن ابعاد در تصمیم‌گیری مؤثر است و اندازه بعد در این الگو نقشی نخواهد داشت.

جدول شماره ۲: ماتریس تصمیم‌گیری

مناطق	زیرساختی	مدیریتی	زیست‌محیطی	اجتماعی فرهنگی	اقتصادی
وزن ابعاد	۰/۰۳۴	۰/۰۶۷	۰/۱۳۴	۰/۲۶	۰/۵۰۳
منطقه ۱	۲	۲	۲	۱	۱
منطقه ۳	۳	۳	۱	۲	۳
منطقه ۵	۱	۱	۳	۳	۲

(مأخذ: نگارندگان)

پس از این مرحله با نرمال کردن داده‌ها، وزن داده‌ها یکسان شد و سپس همه آن‌ها بی‌بعد شدند، بر این اساس منطقه ۳ در سه بعد زیرساختی، مدیریتی و اقتصادی بالاترین مقدار نرمال شده را پیدا می‌کند و منطقه ۵ در دو بعد دیگر یعنی اجتماعی - فرهنگی و زیست‌محیطی بالاترین مقدار نرمال شده را به خود اختصاص می‌دهد و منطقه ۱ شهر اصفهان در هیچ‌کدام از ابعاد مقدار نرمال بالا ندارد.

به واقع در این مرحله مناطق بر اساس هر کدام از ابعاد رتبه‌بندی می‌شوند و داده‌ها برای وزن‌دار شدن و اعمال وزن‌های حاصل از مقایسه زوجی در نرم‌افزار Expert Choice آماده می‌شوند.

در گام بعدی ماتریس نرمال وزنی ابعاد در هر منطقه تهیه شد و بالاترین و پایین‌ترین مقادیر هر بعد استخراج شد. در بین تمام اعداد ماتریس نرمال وزنی بعد اقتصادی منطقه ۳، با وزن نرمال ۰/۴۰۳ موثرترین سلول در رتبه‌دهی است. پس از آن نرمال وزنی بعد اقتصادی در منطقه ۵ و نرمال وزنی بعد اجتماعی - فرهنگی در منطقه ۵ بالاترین تأثیرها را دارند. در این بین کمترین تأثیر به ترتیب مربوط به نرمال وزنی بعد زیرساختی منطقه ۵ با وزن نرمال ۰/۰۰۹ است و نرمال وزنی بعد مدیریتی در منطقه ۵ و نرمال وزنی بعد زیرساختی در منطقه ۱، قرار دارند.

جدول شماره ۳: ماتریس نرمال وزنی: ضرب وزن معیار بر عدد هر بخش

اقتصادی	اجتماعی فرهنگی	زیست‌محیطی	مدیریتی	زیرساختی	
۰/۵۰۳	۰/۲۶	۰/۱۳۴	۰/۰۶۷	۰/۰۳۴	وزن ابعاد
۰/۱۳۴	۰/۰۶۹	۰/۰۷۲	۰/۰۳۶	۰/۰۱۸	منطقه ۱
۰/۴۰۳	۰/۱۳۹	۰/۰۳۶	۰/۰۵۴	۰/۰۲۷	منطقه ۳
۰/۲۶۹	۰/۲۰۸	۰/۱۰۷	۰/۰۱۸	۰/۰۰۹	منطقه ۵
پیدا کردن کمترین و بیشترین عدد هر ستون و تفاضل آن‌ها					
۰/۴۰۳	۰/۲۰۸	۰/۱۰۷	۰/۰۵۴	۰/۰۲۷	بالاترین مقدار
۰/۱۳۴	۰/۰۶۹	۰/۰۳۶	۰/۰۱۸	۰/۰۰۹	پایین‌ترین مقدار
۰/۲۶۹	۰/۱۳۹	۰/۰۷۲	۰/۰۳۶	۰/۰۱۸	اختلاف دو مقدار

(مأخذ: نگارندگان)

پس از محاسبه بالاترین و پایین‌ترین مقادیر در هر بعد، فاصله هر بعد در هر منطقه از بالاترین و پایین‌ترین مقدار محاسبه شده و تحت عنوان فاصله از مقادیر منفی و مثبت در جداول شماره ۴ و ۵ درج می‌شود. در این مرحله مشخص می‌شود که هر منطقه در هر بعد تا چه میزان با وضعیت ایده‌آل فاصله دارد. پس از آن مجموع مقادیر فاصله‌ها و بالاترین فاصله در هم منطقه محاسبه می‌شود و با ورود داده‌های حاصل از این محاسبات در تابع محاسباتی ودل ویکور، ارزش هر منطقه محاسبه می‌شود.

جدول شماره ۴: فاصله از مقادیر منفی

	اقتصادی	اجتماعی فرهنگی	زیست محیطی	مدیریتی	زیرساختی
وزن ابعاد	۰/۵۰۳	۰/۲۶	۰/۱۳۴	۰/۰۶۷	۰/۰۳۴
منطقه ۱	۰/۲۶۹	۰/۱۳۹	۰/۰۳۶	۰/۰۱۸	۰/۰۰۹
منطقه ۳	۰	۰/۰۶۹	۰/۰۷۲	۰	۰
منطقه ۵	۰/۱۳۴	۰	۰	۰/۰۳۶	۰/۰۱۸

(مأخذ: نگارندگان)

جدول شماره ۵: فاصله از مقادیر مثبت

مناطق	اقتصادی	اجتماعی فرهنگی	زیست محیطی -	مدیریتی	زیرساختی	مجموع	بالاترین مقدار
وزن ابعاد	۰/۵۰۳	۰/۲۶	۰/۱۳۴	۰/۰۶۷	۰/۰۳۴	۰/۱۸۱	۰/۵۰۳
منطقه ۱	۰/۵۰۳	۰/۲۶	۰/۰۶۷	۰/۰۳۴	۰/۰۱۷	۰/۲۶۴	۰/۱۳۴
منطقه ۳	۰	۰/۱۳	۰/۱۳۴	۰	۰	۰/۳۵۳	۰/۲۵۲
منطقه ۵	۰/۲۵۲	۰	۰	۰/۰۶۷	۰/۰۳۴	۰/۳۵۳	۰/۲۵۲

(مأخذ: نگارندگان)

پس از آن بر اساس تابع محاسباتی ویکور رتبه فازی هر منطقه محاسبه می‌شود (جدول شماره ۶) جدول شماره ۶ امتیاز مناطق سه گانه بر اساس منطق فازی در مدل ویکور

منطقه	وزن نهایی منطقه
منطقه ۱	۰
منطقه ۳	۱
منطقه ۵	۰/۷۶۹

(مأخذ: نگارندگان)

بدین ترتیب و بر اساس مدل ویکور و رتبه‌دهی فازی مناطق ۳ گانه، منطقه ۳ از نظر ابعاد و شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری شهری بهترین وضعیت را دارد و منطقه ۵ پس از آن قرار گرفته است و منطقه ۱ دارای پایین‌ترین رتبه است.

منابع و مأخذ:

- ۱) امینیان، ناصر، سید نقوی، میرعلی، جهانیان، منوچهر، امامی، سید محسن (۱۳۹۶)، وضعیت ارزیابی شاخص‌های حکمروایی مطلوب در توسعه گردشگری شهری (مطالعه موردی: شهر تهران)، فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری، شماره هجدهم، ص ص ۱۲۷-۱۳۹.
  - ۲) پوراحمد، احمد، حسینی سیاه گلی، مهناز، صفدری مولان، امین (۱۳۹۵)، ارزیابی شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری در جوامع میزبان. مطالعه موردی: شهر ساری، فصلنامه آمایش جغرافیایی فضا، سال ششم، شماره بیست و یکم، ص ص ۱۵۹-۱۷۲.
  - ۳) تقوایی، مسعود، صفراآبادی، اعظم (۱۳۹۰)، نقش مدیریت شهری در دستیابی به توسعه پایدار گردشگری شهری مطالعه موردی- شهر کرمانشاه، فصلنامه مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، سال اول، شماره چهارم، ص ص ۳۵-۵۲.
  - ۴) تقوایی، مسعود، وارثی، حمیدرضا، صفراآبادی، اعظم (۱۳۹۱)، عوامل موثر در توسعه گردشگری شهری کرمانشاه، فصلنامه انجمن جغرافیای ایران، دوره جدید، سال دهم، شماره ۳۳، ص ص ۲۷-۴۷.
  - ۵) راسق قزلباش، سلیمان (۱۳۸۸)، گردشگری روستایی، لزوم توجه به آن در برنامه‌های توسعه و آبادانی روستا، فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۲۹، ص ص ۵۳-۵۶.
  - ۶) رضوانی، علی اصغر (۱۳۸۹) جغرافیا و صنعت توریسم، انتشارات دانشگاه پیام نور، تهران، چاپ هشتم، صفحه ص ص ۱۰۴-۱۰۸.
  - ۷) رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا، مهدوی، داوود، پورطاهری، مهدی (۱۳۸۹)، فرآیند بومی‌سازی شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری روستایی در ایران، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، شماره ۴، ص ص ۱-۴۱.
  - ۸) شاطریان، محسن، غلامی، یونس، میرمحمدی، محمد (۱۳۹۶)، ارزیابی شاخص‌های توسعه گردشگری پایدار شهری مطالعه موردی «شهر کاشان»، فصلنامه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال هفدهم، شماره ۴۶، ص ص ۱۹۵-۲۱۴.
  - ۹) فرهودی، رحمت‌اله، شورچه، محمود، صبوری، حسین (۱۳۸۹)، برآورد اثر تغییرات فصلی بر درآمد گردشگری معبد آناهیتا با تحلیل رگرسیونی، فصلنامه جغرافیا و توسعه، شماره ۱۷، ص ص ۴۵-۶۲.
  - ۱۰) محسنی، رضاعلی (۱۳۸۸)، گردشگری پایدار در ایران: کارکردها، چالش‌ها و راهکارها، فصلنامه فضای جغرافیایی، شماره ۲۸، ص ص ۱۴۹-۱۷۱.
- 11) Atsbha Gebreegziabher Asmelash, Satinder Kumar, (2019), Assessing progress of tourism sustainability :Developing and validating sustainability indicators, Journal of Tourism Management, Vol 71, pp 67-83.
  - 12) Braun, V & Clarke, V (2006), "Using thematic analysis in psychology", Qualitative Research in Psychology, Vol. 3, No. 2, Pp. 77-101
  - 13) F.J. Blancas, M. Lozano-Oyola, M. Gonzalez, F.M. Guerrero, R. Caballero, (2011), How to use sustainability indicators for tourism planning: The case of rural tourism in Andalusia (Spain), Journal of Science of the Total Environment, Vol 412-413, pp 28-45.

- 14) Francisco Javier Blancas , Macarena Lozano-Oyola , Mercedes Gonzalez, (2015), A European Sustainable Tourism Labels proposal using a composite indicator, Journal of Environmental Impact Assessment Review, Vol 54, pp 39-54.
- 15) Higham, J, Lueck, M (2002), Urban Ecotourism: A Contradiction in Terms?: Journal of Ecotourism [J. Ecotourism .]Vol. 1, no. 1, pp. 36-51.
- 16) Jingjing Liu, peter Nijkamp ,Xuanxuan Huang, Derong Lin, (2017), Urban livability and tourism development in China: Analysis of sustainable development by means of spatial panel data ,Journal of Habitat International, Vol 68, pp 99-107.
- 17) Josip Mikulic, Ivan Kozic, Damir kresic, (2015), Weighting indicators of tourism sustainability: A critical note, Journal of Ecological Indicators, Vol 48, pp 312-314.
- 18) Rossana, G (2007), Tourism and the city: Opportunity for Regeneration, Tourismos: An International Multidisciplinary Journal of Tourism, Volume 2, Number 2, pp. 95-111
- 19) Tay Kai Xin , Jennifer Kim Lian Chan , (2014) , Tour operator perspectives on responsible tourism indicators of Kinabalu National Park, Sabah , Journal of Procedia – social and Behavioral Sciences , Vol 144 , pp 25-34.
- 20) UNWTO. (2016). Tourism Highlights. 2015 Edition
- 21) Victor Perez , Flor Guerrero , Mercedes Gunzalez , Fatima Perez , Rafael Caballero, (2013), Composite indicator for the assessment of Sustainability: The case of Cuban nature-based tourism destinations, Journal of Ecological Indicators, Vol 29, pp 316-324.